

УДК 070:341.324(477)“1941/1944”+069.8

© **Надія ЯКОБЧУК**

УКРАЇНОМОВНА ЛЕГАЛЬНА ПРЕСА ПЕРІОДУ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.): ОГЛЯД ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ

У статті проаналізовано колекцію україномовної преси 1941–1944 рр., що зберігається у фондах Національного музею історії України у Другій світовій війні. Досліджено зміст газет, що видавалися на території райхскомісаріату «Україна» й дистрикту «Галичина». Розкрито тематику статей. Окреслено інформаційний потенціал та джерельне значення публікацій.

Ключові слова: *україномовна преса, нацистська окупація, історичне джерело, колекція, музей, фонди.*

Преса посідає важливе місце у джерельній базі новітньої історії України. Специфіку газет як історичного джерела визначає їхній комплексний синтетичний характер, адже в цих виданнях представлено багато форм інформації (поточно-хронікальна, документальна, особового характеру тощо). Крім того, у пресі відомості про події друкуються оперативно, а самі події відображаються різнопланово та безпосередньо після того, як вони відбулися. А практика друкування на сторінках часописів офіційних документів (постанови й розпорядження органів влади, документи політичних партій та громадських організацій) перетворює пресу на збірку джерел конкретного історичного періоду. Водночас зміст газет, рівень повноти й об'єктивності вміщеної в них інформації залежали від умов, у яких видавалися часописи, рівня демократизації суспільства, наявності цензури, кваліфікації та переконань редакційних працівників і авторів статей.

У цьому сенсі цінним джерелом для дослідження адміністративно-територіального устрою, політичного, економічного, соціального, культурного та духовного життя України доби нацистської окупації є легальна, передусім україномовна, періодика, поширена у відповідний час на її теренах. У багатьох регіонах (особливо у віддалених селах) саме преса була єдиним джерелом офіційної інформації та засобом її оперативного донесення до місцевого населення. У той самий момент вона існувала в умовах повної залежності від німецької адміністрації і розглядалася нею як потужний засіб ідеологічної пропаганди та впливу на свідомість населення. Тому й гітлерівська військова влада, і

представники цивільних окупаційних органів приділяли значну увагу організації україномовної часописної мережі. І як наслідок – газети видавалися в багатьох областях України впродовж усього окупаційного періоду.

Легальна україномовна преса 1941–1944 рр. стала об'єктом досліджень лише після відновлення незалежності України. Доти вона зберігалася у спеціальних фондах наукових бібліотек та архівів, маючи гриф «Таємно» чи «Цілком таємно», а в радянській історіографії була таврована як «фашистська» або «націоналістична». До середини 1990-х рр. спроби її рефлексії траплялися лише в емігрантських виданнях [27; 58; 59]. Хоча проблема методики дослідження преси як історичного джерела не залишалася поза увагою українських дослідників від другої половини ХХ ст. [3; 9; 43; 46].

В Україні часописи доби нацистської окупації потрапили у фокус науковців у 2000-х рр. До студій вдалися Г. Грановський, М. Михальчук, Б. Черняков, О. Салата, В. Яременко, К. Курилишин, В. Гедз та ін. Як наслідок – вийшли друком комплексні праці, дисертації та статті, присвячені аналізу пресових видань, дослідження преси в контексті соціокультурних процесів на українських землях, загальні історико-бібліографічні праці, покажчики та каталоги часописів [4; 5; 8; 10–12; 28; 46; 60–62; 64; 65].

Найповніші колекції преси періоду нацистської окупації зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. Окремі комплекси зосереджені у фондах державних архівних та музейних установ.

У нашій публікації здійснено аналіз колекції легальної україномовної преси окупаційного періоду з фондів Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі – НМІУДСВ).

У межах адміністративно-територіальних одиниць, створених Німеччиною на території окупованих земель і держав, до яких входили українські землі, видавалося не менш ніж 365 періодичних видань. У Генеральному губернаторстві, до складу якого 1 серпня 1941 р. було включено дистрикт «Галичина», їх налічувалося 113, у райхскомісаріаті «Україна» та зоні німецької військової адміністрації – 232, у Трансністрії – 3, на Закарпатті, від 1939 р. окупованому Угорщиною, – 17 [12, 5].

У фондозбірні Національного музею історії України у Другій світовій війні зберігається 12 україномовних газет, що легально видавалися на території райхскомісаріату «Україна» (7) і дистрикту «Галичина» (5). Вони репрезентовані окремими розрізненими примірниками загальною кількістю 50 одиниць, а кількість чисел кожного з них коливається від 1 до 15. Масив преси райхскомісаріату «Україна» утворюють газети, що виходили друком у м. Київ (3), Луцьк (1), Васильків (1), Сарни (1) й Рівне (1): «Нове Українське Слово» (15), «Українське Слово» (5), «Український Голос» (3), «Васильківські вісті» (2), «Голос Сарненщини» (2), «Вісті для українських селян» (1), «Український хлібороб» (1). Комплекс періодики дистрикту «Галичина» формують часописи, що виходили друком

у м. Львів: «Львівські вісті» (15), «Рідна Земля» (2), «Тернопільський Голос» (2), «Станиславівське Слово» (1), «Чортківська Думка» (1). Явна більшість цих видань має загальноінформаційний характер, і лише одне з них економічного спрямування.

У колекції Меморіалу серед зібрання газет, що виходили в межах райхско-місаріату «Україна», особливе місце посідають київські видання «Українське Слово» та «Нове Українське Слово».

П'ять примірників «Українського Слова», що зберігаються у фондах НМІУДСВ, датовані жовтнем – груднем 1941 р. Спочатку в м. Житомир, а згодом у м. Київ цей часопис із додатками видавали провідні діячі українського визвольного руху, члени похідних груп ОУН(м) І. Рогач (редактор), О. Ольжич, О. Чемеринський, О. Теліга та ін.

На шпальтах цієї газети поряд з окупаційною адміністративно-розпорядчою документацією, ретрансляцією німецьких зведень фронтових колізій, зрізом світової політичної та економічної «кухні», оглядом соціально-побутового й духовно-культурного повсякдення містян укорінювалася самостійницька думка. Її подано через екскурс в українське минуле з акцентуванням певних подій та процесів (козацька доба, національно-визвольні змагання, радянська політика стосовно України, Голодомор, репресії та ін.), а також через аналітику сьогодення – у контексті перспектив українського державотворення.

У м. Київ вийшло друком 63 номери цього часопису: перший – 29 вересня, останній – 13 грудня 1941 р. Зрештою самостійницька апологетика творців «Українського слова» призвела до закриття часопису, а їх самих чекало знищення.

На зміну попередньому виданню прийшло «Нове Українське Слово», яке виходило щодня впродовж 1941–1943 рр. за редакції К. Штепи – ректора Київського університету (1941 р.) і завідувача відділу народної освіти Київської міської управи. Із 15 примірників, що репрезентовані в колекції Меморіалу, 5 датовано січнем – лютим і жовтнем 1942 р., 10 – лютим, травнем, серпнем – вереснем 1943 р. Тематичний діапазон і зміст публікацій часопису вводить газетярів у фарватер німецької окупаційної політики, зокрема й у расово-національному питанні.

На сторінках часопису домінує інформація про досягнення військ Німеччини та її союзників, солдатів Вермахту названо визволителями, а дії радянських військ («советів») висвітлюються негативно або засуджуються. Майже в кожному номері друкували фотографії німецького військового керівництва, солдатів, портрети представників нацистської адміністрації, а також карикатури й шаржі, що висміювали дії противника [29, 1; 30, 1; 31, 1; 38, 1]. Крім того, значна кількість статей присвячена ювілейним подіям воєнної історії ХІХ – початку ХХ ст., історії міжнародних відносин, становищу колоній Великої Британії, економічним і політичним проблемам СРСР та його союзників, негативним наслідкам політики більшовиків в Україні.

Кожен примірник газети складається із чотирьох шпальт, більших за формат А3. На перших двох – містилася поточна інформація, що надходила з м. Берлін, Гельсінкі, Бухарест, Токіо: про становище на фронтах, міжнародні відносини, найважливіші зміни й політику на окупованих територіях. Важливе місце відведено було повідомленням Головного командування Збройних сил Німеччини, які виділялися чорним жирним шрифтом. Від лютого 1942 р. більшість повідомлень присвячено було бойовим діям на Східному фронті, а події на інших територіях згадувалися фрагментарно. Назви таких повідомлень обрані так, щоб не наголошувати на втратах та фактах поразок військ Німеччини («Наступ німецької армії на Донецькому фронті», «Численні атаки ворога відбито», «Новий успіх підводних човнів») [31, 1; 32, 1; 33, 1]. Крім того, в лютому 1942 р. на першій сторінці з'являється спеціальна рубрика під заголовком «На Східному фронті», що містить хроніку перебігу німецько-радянського протистояння [31, 1].

У кількох числах «Нового Українського Слова» за 1942 р. уміщено передруки статей із німецького часопису «Дас Райх», які містять інформацію про основні завдання Німеччини та економічний потенціал колоній Великої Британії (Індії, Великих і Малих Зондських островів та ін.) [31, 2; 32, 2]. Один із них має промовистий заголовок «Світова стратегія»: автор вдається до спроби переконати читачів у винятковій ролі Великої Британії в ініціативі розв'язання європейських воєн. «Ніщо в Європі не могло статися без Англії», – таким є ключовий рефрен публікації. Наголошено на результатах дій Вермахту, внаслідок чого Британська імперія зазнала помітних утрат, але водночас територію Азії і Тихоокеанський регіон названо другорядним театром воєнних дій. Автор статті вказує, що впродовж 1942 р. ключові події Світової війни розгорнуться на Східному фронті, де в результаті «найтяжчої боротьби» буде знищена «найміцніша опора британської системи світового панування» й закінчиться «британська політика світових воєн» [32, 2]. Подібну замітку («Завдання наших часів») надруковано 10 лютого 1943 р. Це витяг з іспанської газети, в якому зазначено, що якнайшвидше знищення більшовизму й «повалення советської держави як центру анархії і узаконеного злочину» забезпечить збереження існування Європи як континенту і цивілізації [34, 1].

У 1943 р. на передових шпальтах «Нового Українського Слова» домінує інформація про військові здобутки союзників Німеччини на території Італії, Греції, Середземномор'я, у Тихоокеанському регіоні, значна увага зосереджена на боротьбі проти англо-американських сил. Рубрику «На Східному фронті» збережено, але в ній переважають короткі повідомлення, в яких чітко не визначено географічної локації подій («В жорстоких боях ворог продовжує нести великі втрати», «Всі атаки ворога на Східному фронті відбиті з великими для нього втратами», «Великі втрати советів») [36, 1; 37, 1; 40, 1].

Значний інформаційний потенціал мають публікації, зосереджені на 3–4 аркушах часопису. Вони містять відомості про становище в Україні, заходи німецької окупаційної адміністрації впродовж 1942–1943 рр. У 1943 р. в часописі

з'являються спеціальні рубрики «По Україні» і «По Києву». Інформація про події в Україні дуже різноманітна і стосується багатьох сфер життя.

У газеті знаходимо статті українських науковців та фахівців (економістів, біологів, зоотехніків). Зокрема, стаття О. Каменевої «Увага місцевій харчовій промисловості» містить відомості про шляхи вирішення окупаційною владою однієї із ключових проблем – відновлення промислової та транспортної інфраструктури, з огляду на місцеві сировинні й людські ресурси. У різних областях України пропонувалося організувати дрібні й середні підприємства з переробки харчової сировини, виготовлення алкогольних напоїв, хлібобулочних виробів, риболовецькі господарства тощо [30, 3]. Інша стаття присвячена проблемі збереження цукрових буряків урожаю 1941 р., зокрема описано методи їх консервації та переробки [30, 3]. Також важливе значення мають публікації, присвячені аналізу сировинних потужностей України: «Український каракуль та його історичне значення», «Кок-сагиз – найважливіший каучуконос України» та ін. [31, 3; 32, 3].

Ще одна група – статті, що містять інформацію про використання трудових ресурсів України, організацію та роль праці в умовах воєнного часу. Насамперед це передовиця з коментарями до промови Г. Герінга в жовтні 1942 р., статті-звернення до киян про обов'язок дотримання трудової дисципліни, оголошення із закликами до української молоді їхати працювати до Райху та відправлення 22 січня 1942 р. з м. Київ першого поїзда з робітниками [29, 4; 30, 4; 31, 4; 32, 4; 36, 1–2].

Низка статей часопису має яскраво виражений антирадянський підтекст. У них розкрито негативні наслідки політики радянської влади як для українського народу, так і для світової історії. Прикладами таких публікацій є «Класичне мистецтво за совєтів» (критика цензури щодо творчості літераторів Й. Гете, О. Пушкіна, Ф. Достоевського, М. Лермонтова), «“Віротерпимість” Сталіна» (описано реалізацію на практиці ст. 124 Конституції СРСР про свободу віросповідання), «Сліди більшовизму» (розкритиковано систему трудових відносин у СРСР), «Скільки людей має Советський Союз» (повідомлення про неправомірність результатів переписів населення в СРСР у 1921 і 1939 рр.) [34, 3; 40, 3; 39, 3].

Крім переліченої періодики, в колекції НМІУДСВ зберігаються датовані 5 березня 1942 р., 30 вересня і 25 листопада 1943 р. примірники луцького часопису «Український Голос», що виходив один раз на тиждень упродовж 1941–1944 рр. за редакторства Ю. Підстригача та А. Дублянського. Як і газетярі «Нового Українського Слова», редколегія цього видання наголошувала на рятівній ролі Німеччини в долі українського народу й закликала українців до сумлінної праці на знак подяки. Ці заклики надруковано жирним шрифтом, часто – у текстах передових статей та серед оголошень [55, 1, 4].

Змістовий складник «Українського Голосу» можна розподілити на кілька груп: 1) зведення про події на фронтах; 2) статті про заходи, пов'язані з розбудовою «нового порядку»; 3) новини про громадське життя, становище освіти,

церкви на Волині та в Україні загалом; 4) короткі замітки про події за кордоном; 5) літературознавчі публікації; 6) поточна хроніка та оголошення.

Незважаючи на таку характерність, у виданні зустрівся доволі цікавий аналітичний матеріал. 30 вересня 1943 р. була надрукована стаття без підпису «Людська резерва обох ворожих сторін», яка містить відомості про співвідношення сил країн – учасників війни та їхніх людських ресурсів, насамперед робочої сили, здатної забезпечувати життєздатність армії. Автор навів порівняльну статистику кількості працівників, визнавши чисельну перевагу країн Антигітлерівської коаліції. Натомість наголошено, що пріоритетом країн «осі» є висока мобільність і фахова кваліфікація трудових ресурсів [56, 2–3].

Окрім згаданих часописів, у колекції НМІУДСВ зберігаються примірники газети «Голос Сарненщини», яку впродовж 1941–1943 рр. за редакції М. Бережнюка видавала Державна друкарня в м. Сарни. Це був місцевий друкований орган Сарненської округи. У фондозбірні Меморіалу зберігаються примірники газети, датовані 18 жовтня 1942 р. та 29 серпня 1943 р.

На шпальтах цієї газети, що розповсюджувалася в районі активної діяльності мережі ОУН та збройних формацій під проводом Т. Бульби-Боровця, крім поточної інформації, знаходилося місце й аналітиці та роздумам провідних представників українських самостійницьких таборів. Зокрема, значний інформаційний потенціал має стаття члена уряду УНР в екзилі, знаного українського письменника, журналіста й публіциста Уласа Самчука «Київ з іншого боку» [6, 3]. Він описав м. Київ 1942 р. як центр європейської мистецької культури та «справжньої живої України». Письменник констатував, що за час перебування у складі СРСР місто зазнало змін, свідченням чого є поведінка людей. Однак на високому рівні залишилася творчість представників українського мистецтва [6, 3].

Усі згадані україномовні часописи були виданнями універсального змісту, розрахованими на широку читацьку аудиторію, насамперед населення міст. Натомість газета «Вісті для українських селян», представлена в колекції музею одним примірником, датованим 15 жовтня 1942 р., адресована мешканцям сільської місцевості. Цей часопис виходив друком двічі на місяць упродовж 1942–1944 рр. у м. Рівне. У ньому переважав економічний складник, а для мовної та змістової форм публікацій характерні максимальна простота й доступність викладу інформації.

Контент цього видання складався переважно зі статей, що містили інформацію про розвиток сільського господарства: створення спілок і громадських господарств, преміювання селян за досягнення в роботі, рекомендації щодо боротьби зі шкідниками та збільшення врожайності культур, а також забезпечення медичної допомоги сільському населенню. Заслугове на увагу ілюстративний складник газети, який мав викликати безпосередній інтерес читача. Це фото українських робітників у Німеччині та ескіз ордена за заслуги для східних народів [1, 1–4; 2, 1–4].

Періодика, що виходила друком на території дистрикту «Галичина», у музейній колекції репрезентована часописами, які видавалися переважно в м. Львів.

Зокрема, у фондозбірні Меморіалу зберігається 15 примірників щоденної газети «Львівські вісті», датованих 1942 р. (5), 1943 р. (8) та 1944 р. (2). Зміст видання свідчить, що воно було універсальним, розрахованим на широкий читацький загал. На чотирьох шпальтах кожного числа друкували великі за обсягом публікації та короткі замітки. Перший номер газети побачив світ 10 серпня 1941 р., останній – 19 липня 1944 р. Загалом за три роки вийшло не менш ніж 884 числа цього часопису.

Редакторами газети були О. Боднарівч, Є. Яворівський, М. Семчишин. До авторського колективу належали співробітники ліквідованого часопису «Українські щоденні вісті»: М. Бараболяк, В. Баричко, О. Ващенко, О. Губчак, М. Думка, Р-Р. Єндик, Е. Жарський, Б. Кудрик, В. Ласовський, Р. Осінчук, М. Островерха, Б. Романенчук, І. Чинченко, Ю. Тарнович, В. Савченко, Л. Шанковський, В. Барвінський, В. Витвицький, І. Копач, М. Возняк, Л. Лиман, З. Лисько, Р. Сімович, С. Людкевич. Частину публікацій підписано криптонімами.

На першій і частині другої шпальти всіх 15 чисел часопису містяться зведення з головної квартири фюрера, огляди бойових дій на фронтах, статті про успіхи Німеччини та її союзників, аргументи на користь їхньої непереможності, новини про міжнародні відносини та зміни в таборі противника (альянтів) [13, 1; 14, 1–2; 15, 1; 18, 1–2; 19, 1–2; 20, 1–2; 26, 2].

Більшість публікацій на третій і четвертій сторінках «Львівських вістей» присвячена проблемам громадського та культурного життя. Причому вони містять інформацію про події, що відбулися як на Галичині, так і в інших регіонах України. Від кінця 1942 р. їх друкували як окрему рубрику «На українських землях». Кількісно переважають статті, присвячені змінам у галузі освіти, мистецтва, діяльності громадських та культурно-просвітницьких організацій. Зміст публікацій дає змогу дослідити основні напрями роботи місцевих органів влади на території дистрикту «Галичина» й передусім Українського окружного комітету в м. Львів. Заслужують на увагу рубрики з конкретно визначеними назвами: «Що приносить день», «З нових видань», «З концертної залі», «З театру», «Спортові вісті», «Новинки» та ін. Вагомим складником кожного числа також були поточні новини, огляди діяльності керівництва «Генеральної губернії», роз'яснення розпоряджень для місцевого населення, повідомлення про становище міст і містечок Галичини, замітки про економічне життя, біографічні нариси, присвячені життю і творчості видатних діячів науки, репресованих письменників, некрологи, хроніка, фейлетони [14, 1–2; 15, 1–3; 16, 1–2; 17, 1–2; 20, 1–3; 21, 2; 22, 2–3; 24, 4; 25, 2–3; 26, 4].

Крім того, в музейній колекції зафондовано й інші зразки львівської періодики доби нацистської окупації, зокрема два номери часопису «Рідна Земля», датовані 24 травня й 14 червня 1942 р., та наразі єдиний примірник видання «Чортківська Думка» від 7 лютого 1943 р.

«Рідна Земля» – це український популярний тижневик, який упродовж 1941–1944 рр. видавало Українське видавництво часописів і журналів для дистрикту «Галичина». Редакторами газети були О. Боднарівич, М. Семчишин та Ю. Тарнович. Обсяг числа коливався від 2 до 8 сторінок. У 1941–1942 рр. у тижневику друкували спеціальний додаток «Господарська сторінка», який у 1942–1943 рр. був перейменований на «Хліборобська сторінка».

23 серпня 1942 р. Осип Боднарівич розпочав видання ще одного популярного тижневіка – для мешканців Чортківщини та Бережанщини, який отримав назву «Чортківська Думка». Часопис існував до 1944 р. й дублював публікації «Рідної Землі». Тільки шоста шпальта газети містила місцеві новини.

О. Боднарівич видавав такі популярні тижневики й для інших куточків західноукраїнських земель – Станіславщини та Калущини («Станіславівське Слово»), Тернопільщини й Золочівщини («Тернопільський Голос»). Ці часописи теж виходили друком у м. Львів упродовж 1942–1944 рр., мали обсяг 8 сторінок і містили передруки статей із видання «Рідна Земля». Два числа «Тернопільського Голосу» з колекції Меморіалу датовані 13 і 20 лютого 1944 р., а часопис «Станіславівське Слово» – 28 листопада 1943 р.

На шпальтах цих видань найбільше місця відведено було розпорядчорегламентній документації, «звідомленням» про діяльність керівництва Райху та окупаційної влади, широким оглядам баталій на Східноєвропейському театрі бойових дій. Важливе місце посідав моніторинг побутового та культурного життя Галичини, яке було більш насиченим і різнобарвним, ніж у Наддніпрянській Україні, з огляду на доволі специфічне гітлерівське бачення історичного поступу й перспектив розвитку цих регіонів у фарватері Райху. Зокрема, постійно друкувалися твори як знаних українських майстрів художнього слова, так і сучасних літераторів, афішувалися мистецькі, спортивні події тощо [44, 4, 7; 45, 4; 63, 4; 47, 4, 7].

Зрозуміло, що тематична та змістова палітра часописів «Рідна Земля», «Чортківська Думка», «Станіславівське Слово» й «Тернопільський Голос» була небагатою. Причина цього полягала в цілковитому цензурному контролі з боку окупаційної адміністрації. До того ж не сприяв її спектральності й той факт, що ці видання виходили під редакцією однієї людини. Так само, як і у пресі райхскомісаріату «Україна», ціла низка статей мала яскраво виражене антирадянське й антисемітське забарвлення. Водночас, на відміну від україномовних часописів Наддніпрянської України, характерною особливістю львівських тижневиків було те, що вони містили менше інформації про політичні події та міжнародні відносини. Натомість домінували публікації про різні аспекти економічного, громадського й культурного життя дистрикту «Галичина», а також доволі розлоге висвітлення перебігу подій на інших українських теренах.

Попри одноманітність і клішованість публікацій, важливою для глибинного студіювання перебігу національно-державних та суспільно-політичних процесів у Західноукраїнському регіоні, зокрема в площині самоорганізації галичан

із метою власного соціального захисту й перспектив національного самовизначення, є інформація про діяльність українських товариств, громадських організацій, допомогових комітетів тощо.

У статті Б. Галіна «Організація українців у Генеральній Губернії», що була опублікована в «Рідній землі» 14 червня 1942 р., подано відомості про структуру й основні напрями діяльності Українського центрального комітету в м. Краків, його Крайового відділу в м. Львів, Українських окружних комітетів та делегатур на місцях [45, 2]. Поряд із цією публікацією вміщено два повідомлення про ревізійні поїздки голови Українського крайового комітету В. Кубійовича та його заступника К. Паньківського до м. Рогатин і Коломия 2–3 червня 1942 р., а також про результати діяльності місцевих громадських організацій у Рогатинській та Коломийській округах.

У кількох публікаціях зафіксовано інформацію про роботу українських громадських організацій щодо соціального захисту та охорони здоров'я різних категорій громадян (діти, полонені, селяни). Це текст розпорядження Українського центрального комітету в м. Краків «До відома батьків переселених дітей», оголошення про збір пожертв «Допоможіть українській дитині» та «На суспільні потреби», статті «У кожному селі санітарно-гігієнічна станція» тощо [45, 8; 44, 4; 63, 6–7].

Важливе джерельне значення мають публікації, присвячені дивізії «Галичина»: «Один однострій, одна мета», «Станіславщина прощає своїх стрільців», «Довгоочікувані гості» [47, 2, 4, 6]. Незважаючи на ідеологічне забарвлення, вони дають змогу дослідити структуру цього підрозділу, особливості військового й патріотичного виховання добровольців та ставлення до них у суспільстві.

Крізь рядки публікацій проступає і український самостійницький вектор. Зокрема, примірник «Рідної Землі», датований 24 травня 1942 р., вийшов друком на Трійцю, тому в центральній частині першої сторінки вміщено поезію В. Переяславця (Р. Заводович) «У Зелені свята – поклін Героям». У творі звеличено борців за українську державність і свободу, наголошено на злочинах радянської влади (Голодомор, репресії, депортації, вбивство Є. Коновальця й С. Петлюри) та визначено основну мету українського визвольного руху в умовах Другої світової війни: «Могилам честь, полеглим слава, живих до праці кличе Справа» [44, 1].

Отже, хоч у музейній фондозбірні зберігається відносно невеликий масив розрізаних примірників легальних україномовних видань доби нацистської окупації, він уможливорює компаративний аналіз періодики райхскомісаріату «Україна» та дистрикту «Галичина». Для цих часописів характерна пронимецька лінія редакторських колективів, яка полягала в аргументації та роз'ясненні читачам «правильності» нацистської політики, шаблонному висвітленні подій на фронтах у ракурсі, вигідному для окупаційної влади, антирадянська та антисемітська пропаганда тощо. Обов'язковим був і ілюстративний компонент, що значно посилював пропагандистське навантаження: світлини нацистських зверхників, представників адміністративно-управлінського апарату, вояків Вермахту, які

відзначилися під час боїв, німецької військової техніки та озброєння, карикатури та шаржі на тих, хто протистояв Райху, та ін.

Водночас більшу частину шпальт часописів райхскомісаріату «Україна» займали публікації місцевого характеру. Увагу читачів було сфокусовано на подіях історії перебування цих теренів під радянською окупацією. Своєю чергою в пресі на теренах дистрикту «Галичина» доволі розлого подавалася інформація і з інших гітлерівських адміністративно-територіальних утворень на українських землях (часто зведення з м. Рівне чи Київ займали цілу шпальту в цих газетах), робився акцент на суспільно-культурному житті регіону. До того ж на тематику та зміст періодики на теренах західноукраїнських земель значний вплив справляла активна діяльність у краї представників українського самостійницького руху, національних громадських організацій.

Загалом зібрання легальної україномовної періодики часів нацистської окупації України 1941–1944 рр., що зберігається у фондозбірні Національного музею історії України в Другій світовій війні, є важливим джерелом для дослідження політичного курсу окупаційної влади стосовно місцевого населення, з одного боку, й особливостей соціально-економічного, громадського та культурного життя українців – з іншого. Передусім це структура й основні напрями діяльності окупаційних військових та цивільних адміністрацій, а також місцевих органів самоврядування, громадських об'єднань, товариств, навчальних закладів, культурно-мистецьких установ, побут і повсякдення населення міст і сіл.

Однак зважаймо на те, що періодична преса не може виступати самодостатнім історичним джерелом, позаяк тематика та зміст видань залежали від тогочасних реалій, співвідношення рівня журналістської свободи й цензурного тиску, умов, виконання яких давало їм право на існування, й разом із тим визначало специфіку та риторику публікацій.

Справді, інформаційна цінність часописів із фондової колекції НМІУДСВ різна, але заперечувати її не можна. Ці видання дають змогу певною мірою збагатити джерельну базу комплексних наукових досліджень, присвячених проблемам національно-державного, суспільно-політичного, громадсько-культурного, духовного життя й повсякденного існування українців в умовах нацистської окупації. Водночас їх доцільно використовувати лише в комплексі з іншими історичними джерелами, що дасть змогу визначити рівень об'єктивності інформації, вміщеної у публікаціях.

Джерела та література:

1. *Вісті для українських селян. – 1943. – № 83 // Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі – НМІУДСВ). – КН-12536/1. – Г-459/1.*
2. *Там само. – № 84 // Фонди НМІУДСВ. – КН-12536/2. – Г-459/2.*
3. *Войцеховская И.Н. Газеты «Комуніст» и «Советская Украина» периода Великой Отечественной войны как источник изучения борьбы трудящихся против немецко-фашистских захватчиков: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.06. – К., 1988. – 17 с.*

4. *Газети України 1941–1945 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: каталог / ред. кол. О.С. Онищенко та ін., автор-уклад. Н.Ф. Самохіна. – К.: НБУВ, 2008. – 567 с.*
5. *Гедз В. Окупаційна преса Києва (на основі фондової колекції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.») / В. Гедз // Військово-історичний меридіан: електронний науковий фаховий журнал. – 2014. – № 3 (5). – С. 83–97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vit.gov.ua/pages/_journal_files/08.10.2014/pdf/VIM_5_83-97.pdf. – Назва з екрана.*
6. *Голос Сарненицини. – 1942. – № 40 (58) // Фонди НМІУДСВ. – КН-20041. – Г-1136.*
7. *Там само. – 1943. – № 30 (97) // Фонди НМІУДСВ. – КН-20040. – Г-1135.*
8. *Грановський Б. Джерела альтернативного українознавства (Європа 1940–1945 рр.): бібліографічний покажчик / Б. Грановський. – К., 2002. – 436 с.*
9. *Губа П. Свідчення історії буремних літ. Періодична преса як джерело вивчення історії здобуття державності та національно-культурного піднесення в Україні (1917–1920) / П. Губа. – Черкаси, 1998. – 159 с.*
10. *Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1941 рр.): історико-бібліографічне дослідження: у 2 т. – Т. 1: А–М. / К. Курилишин. – Львів: Нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 2007. – 640 с.*
11. *Там само. – Т. 2: Н–Я / К. Курилишин. – Львів: Нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 2007. – 592 с.*
12. *Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси / К. Курилишин. – Львів: Нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника, 2010. – 328 с.*
13. *Львівські вісті. – 1942. – № 232 // Фонди НМІУДСВ. – К-198914. – Г-71718.*
14. *Там само. – № 233 // Фонди НМІУДСВ. – КН-198915. – Г-71722.*
15. *Там само. – № 248 // Фонди НМІУДСВ. – КН-198916. – Г-71723.*
16. *Там само. – № 249 // Фонди НМІУДСВ. – КН-198917. – Г-71719.*
17. *Там само. – № 269 // Фонди НМІУДСВ. – КН-198918. – Г-71724.*
18. *Там само. – 1943. – № 209 // Фонди НМІУДСВ. – КН-269750. – Г-81145.*
19. *Там само. – № 210 // Фонди НМІУДСВ. – КН-269751. – Г-81146.*
20. *Там само. – № 212 // Фонди НМІУДСВ. – КН-269752. – Г-72147.*
21. *Там само. – № 234 // Фонди НМІУДСВ. – КН-269753. – Г-81148.*
22. *Там само. – № 235 // Фонди НМІУДСВ. – КН-269754. – Г-81149.*
23. *Там само. – № 236 // Фонди НМІУДСВ. – КН-269755. – Г-81150.*
24. *Там само. – № 249 // Фонди НМІУДСВ. – КН-269756. – Г-81151.*
25. *Там само. – 1944. – № 14 // Фонди НМІУДСВ. – КН-269968. – Г-81152.*
26. *Там само. – № 43 // Фонди НМІУДСВ. – КН-272968. – Г-81346.*
27. *Мальчевський І. Українська преса під німецькою окупацією. На зов Києва: Український націоналізм у II світовій війні: збірник статей, спогадів і документів / І. Мальчевський. – Торонто; Нью-Йорк, 1985. – С. 291–295.*
28. *Михайлюк М.В. Агітаційно-пропагандистська діяльність органів німецької окупаційної влади серед населення України (1941–1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2006, – 20 с.*
29. *Нове Українське Слово. – 1942. – № 12 (27) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16480. – Г-841.*
30. *Там само. – № 14 (29) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16173. – Г-789.*
31. *Там само. – № 35 (50) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16509. – Г-867.*
32. *Там само. – № 42 (57) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16479. – Г-840.*
33. *Там само. – № 237 (252) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16176. – Г-192.*

34. Там само. – 1943. – № 34 (352) // Фонди НМІУДСВ. – КН-12537/1. – Г-460/1.
35. Там само. – № 42 (360) // Фонди НМІУДСВ. – КН-12537/2. – Г-460/2.
36. Там само. – № 184 (502) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16180. – Г-796.
37. Там само. – № 189 (507) // Фонди НМІУДСВ. – КН-273822. – Г-81414.
38. Там само. – № 197 (515) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16177. – Г-793.
39. Там само. – № 206 (524) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16179. – Г-795.
40. Там само. – № 213 (531) // Фонди НМІУДСВ. – КН-19047. – Г-1102.
41. Там само. – № 216 (534) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16175. – Г-791.
42. Там само. – № 217 (535) // Фонди НМІУДСВ. – КН-16174 – Г-790.
43. Панфилова А.М. Советская периодическая печать как исторический источник. Учебно-методическое пособие / А.М. Панфилова. – М., 1974. – 63 с.
44. Рідна Земля. – 1942. – № 21 (33) // Фонди НМІУДСВ. – КН-198919. – Г-71725.
45. Там само. – № 24 (36) // Фонди НМІУДСВ. – КН-272969. – Г-81347.
46. Салата О.О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (червень 1941 р. – 1944 р.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. – Донецьк, 2010. – 35 с.
47. Станиславівське Слово. – 1943. – № 48 (113) // Фонди НМІУДСВ. – КН-198920. – Г-71720.
48. Тернопільський Голос. – 1944. – № 7 (124) // Фонди НМІУДСВ. – КН-198922 – Г-71721.
49. Там само. – № 8 (125) // Фонди НМІУДСВ. – КН-198923. – Г-71727.
50. Українське Слово. – 1941. – № 40 // Фонди НМІУДСВ. – КН-41320. – Г-6889.
51. Там само. – № 48 // Фонди НМІУДСВ. – КН-16502. – Г-879.
52. Там само. – № 58 // Фонди НМІУДСВ. – КН-16508. – Г-866.
53. Там само. – № 74 // Фонди НМІУДСВ. – КН-20042. – Г-1137.
54. Там само. – № 79 // Фонди НМІУДСВ. – КН-41321. – Г-6890.
55. Український Голос. – 1942. – № 10 (25) // Фонди НМІУДСВ. – КН-26557. – Г-2802.
56. Там само. – 1943. – № 46 (113) // Фонди НМІУДСВ. – КН-26556. – Г-2807.
57. Там само. – № 62 (129) // Фонди НМІУДСВ. – КН-26558. – Г-2813.
58. Чайковський І. Українські періодичні видання за німецької окупації, 1941–1944 рр. / І. Чайковський // Гомін України. – Література і мистецтво. – 1966. – № 7. – 16 липня.
59. Чайковський І. Українські періодичні видання в Другій світовій війні, 1939–1945 / ред. М. Кравчук / І. Чайковський. – Філадельфія – Київ, 1976. – 19 с.
60. Черняков Б. Окупаційна преса Райхскомісаріату Україна: розбудова і функціонування (1941–1943 рр.) / Б. Черняков // Наукові записки: збірник. Серія: Політологія і етнографія. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2006. – Вип. 31. – С. 51–68.
61. Черняков Б.І. Окупаційна і легальна періодична преса в Україні 1941–1944 рр.: Джерела дослідження. Бібліографія / Б.І. Черняков. – К., 2005. – 256 с.
62. Черняков Б.І. Періодична преса на окупованій території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1648>. – Назва з екрана.
63. Чортківська Думка. – 1943. – № 6 (71) // Фонди НМІУДСВ. – КН-196938. – Г-71481.
64. Яременко В.М. Політика німецького окупаційного режиму щодо преси в Рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. – К., 2008. – 17 с.
65. Яременко В. Преса в Рейхскомісаріаті «Україна» під час німецької окупації у липні – грудні 1941 р. / В. Яременко // Київська старовина. – 2006. – № 3. – С. 123–131.

© Надежда ЯКОБЧУК

**УКРАИНСКАЯ ЛЕГАЛЬНАЯ ПРЕССА ПЕРИОДА
НАЦИСТСКОЙ ОККУПАЦИИ УКРАИНЫ (1941–1944 гг.):
ОБЗОР ФОНДОВОЙ КОЛЛЕКЦИИ МУЗЕЯ**

В статье дан анализ коллекции украинской прессы 1941–1944 гг., которая хранится в фондах Национального музея истории Украины во Второй мировой войне. Исследуется содержание газет, которые издавались на территории рейхс-комиссариата «Украина» и дистрикта «Галиция». Раскрыта тематика статей. Определены информационный потенциал и источниковое значение публикаций.

Ключевые слова: украинская пресса, нацистская оккупация Украины, исторический источник, коллекция, музей, фонды.

© Nadiia YAKOVCHUK

**UKRAINIAN-LANGUAGE LEGAL PRESS DURING
THE NAZI OCCUPATION (1941–1944).
REVIEW OF FOUND COLLECTION OF MUSEUM**

The collection of the Ukrainian-language press of 1941–1944, which is stored in the collections of the National Museum of Ukrainian History in the Second World War is analyzed in article. The content of newspapers published on the territory of the Reich Commissariat of Ukraine and the Halychyna District was investigated. The subject of the articles is disclosed. The information potential and the search meaning of the publications are determined.

Keywords: Ukrainian-language press, Nazi occupation of Ukraine, historical source, collection, museum, funds.